

УДК 347.941

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019-10.11>

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Марчак Альона Тарасівна,
студентка
(Університет державної фіскальної
служби України, м. Ірпінь, Україна)

Дяченко Сергій Вікторович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
та процесу
(Університет державної фіскальної
служби України, м. Ірпінь, Україна)

У статті розглянуто теоретичні засади застосування електронних доказів у цивільному процесі. Визначено методи та засоби, за допомогою яких здійснено дослідження. Зазначено визначення поняття «електронні докази» та здійснено порівняння понять, що запропоновані різними джерелами. Проаналізовано найдоречніше визначення електронних доказів у цивільному процесі. Підкреслено, який електронний доказ є недоречним для подання до суду. Досліджено на основі порівняння, що може належати до електронних доказів. Проаналізовано оригінал електронного доказу, а також його електронну копію. Обґрунтовано існування електронних речових доказів і таких, що належать до них. Зазначено класифікацію електронних доказів і визначено, яким загальним засадам цивільного судочинства відповідає можливість застосування в цивільному процесі електронних доказів. Розглянуто нормативні недоліки, що формують відповідну судову статистику. Також здійснено аналіз судових рішень на основі єдиного державного реєстру судових рішень. Визначено випадки залишення позовної заяви без руху або залишення позову без розгляду у зв'язку з поданням електронних доказів. Визначено, яким принципам цивільного процесу відповідають електронні докази. У результаті дослідження розроблена можливість унесення таких поправок до деяких законодавчих актів, у них обґрунтовувалося рішення проблем, що виникають у правоохоронних органах. Визначено недостатнє правове регулювання щодо порядку заповнення електронних копій електронних доказів. Також розглянуто недосконале визначення в законодавстві термінів щодо електронних доказів. Проаналізовано, що потрібно для вирішення проблеми фальсифікації електронних доказів. Проаналізовано електронне доказування в іноземних країнах. Розглянуто нормативно-правову базу на практичних випадках застосування електронних доказів у цивільному процесі, а також розглянуто міжнародний досвід цивільного судочинства використання електронних доказів. Зазначено практику іноземних судів щодо застосування електронних доказів, а саме практику Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: електронні докази, цивільний процес, електронний цифровий підпис, доказування.

THE APPLICATION OF ELECTRONIC EVIDENCE IN A CIVIL PROCESS

Marchak Alona Tarasivna,
Student
(University of State Fiscal Service
of Ukraine, Irpin, Ukraine)

Diachenko Serhii Viktorovich,
Candidate of Law Sciences,
Associate Professor of the Department
of Civil Law and Process
(University of State Fiscal Service
of Ukraine, Irpin, Ukraine)

The article deals with the theoretical principles of the use of electronic evidence in the civil process. The methods and means by which the research was conducted were identified. The definition of the term “electronic evidence” is indicated and the concepts offered by different sources are compared. The most relevant determination of electronic evidence in the civil process is analyzed. It is emphasized which electronic evidence is inappropriate for filing in court. Investigated on the basis of comparisons that may relate to electronic evidence. The original electronic proof as well as its electronic copy were analyzed. The existence of and related to electronic evidence is substantiated. The article also outlines the classification of electronic evidence and identifies which general principles of civil justice are appropriate for the use of electronic evidence in the civil process. Regulatory shortcomings that form the relevant judicial statistics are considered. Also, the analysis of court decisions was carried out on the basis of a single state register of court decisions. Cases of dismissal of a claim without motion or abandonment of a claim have been identified in connection with the submission of electronic evidence. The principles of the civil process are determined by the electronic evidence. As a result of the study, the possibility of introducing such amendments to some legislative acts was developed, and they justified the solution of problems that arise in law enforcement agencies. There is insufficient legal regulation regarding the order of filling in electronic copies of electronic evidence. The imperfect definition of electronic evidence terms is also considered. Analyzed what is needed to resolve the issue of falsifying electronic evidence. Electronic proofing in foreign countries is analyzed. The legal base on practical cases of the use of electronic evidence in the civil process is considered, as well as the international experience of civil litigation on the use of electronic evidence is considered. The article also outlines the practice of foreign courts in the use of electronic evidence, namely the case law of the European Court of Human Rights.

Key words: digital evidence, civil process, electronic digital signature, proving.

У результаті стрімкої електроніфікації нашого щоденного побуту й запровадження практичною сферою різноманітних досягнень наукової думки виникли такі порівняно нові правові явища, як електронний документ (у тому числі електронні докази) та електронний цифровий підпис. Електронні докази визнані незалежним засобом докази як у цивільних, так і в комерційних та адміністративних процесах. Однак, незважаючи на правове регулювання використання електронних засобів доказування, Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК) до сих пір недостатньо регулює порядок та особливості розслідування й оцінювання таких доказів судом.

Відносна новизна вищезгаданих інститутів, а також багатоплановість їх використання призводять до дисгармонії юридичних дефініцій, підходів і методів правового

регулювання. Недостатня теоретична обґрунтованість, недосконалість процесів використання та недостатнє застосування міжнародного досвіду у сфері використання електронних доказів у цивільному процесі зумовлюють актуальність означеної теми.

Метою статті є розгляд теоретичних і практичних засад застосування в цивільному процесі електронних доказів, а також розгляд міжнародного досвіду їх практичної імплементації в цивільний процес.

Останнім часом науковці почали все більше приділяти увагу дослідженню питання, що є об'єктом наукового пошуку в роботі. Проблемам розуміння поняття електронних доказів і їх практичному застосуванню присвячували праці А. Балашов, Н. Блажівська, О. Боннер, К. Брановицький, Р. Бурганов, О. Вершинін, С. Ворожбіт, М. Горелов, А. Каламайко, Д. Луспеник, М. Мітрофанова, Т. Руда, Р. Тертишніков, С. Фурса, Ж. Хацук та інші.

Під час дослідження цього питання авторами застосовувалися діалектичний метод, який дає змогу теоретично осмислити предмет дослідження; порівняльний метод, за допомогою якого порівнюються думки різних учених щодо визначення змісту й сутності електронних доказів у цивільному судочинстві; метод критичного аналізу, який допомагає на прикладі судових рішень визначати практику застосування судами електронних доказів.

Юридична природа й концепція електронних доказів неможлива без зазначення їх типів і проведення класифікації. У законодавстві немає чіткої відповіді на цю проблему. Хоча в теорії можна знайти численні класифікації електронних доказів, у наукових поглядах процесуальних учених також відсутня однаковість, що відображає протиріччя цього правового явища.

Варто насамперед розглянути дефініювання поняття електронного доказу (таблиця 1).

Таблиця 1

Порівняння дефініцій поняття «електронний доказ»

Джерело	Визначення
Цивільний процесуальний кодекс України	«Інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет)» [2]
А. Каламайко	«Документ, який створено та може бути використано виключно в межах комп'ютерної інформаційної системи» [6]
Ю. Павлова	«Докази, що виникають з електронного середовища» [4]

Джерело: складено авторами

Отже, як ми бачимо з таблиці 1, найширше та найдоречніше визначення електронним доказам надано ЦПК.

Деякі теоретики та практики вважають, що до електронних доказів належать лише електронні документи. Така позиція може бути обґрунтована архаїчним законодавчим підходом до правового регулювання засобів доказування в ЦПК. Згідно з ч. 2 ст. 65 ЦПК, магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, які мають значення для справи, є речовими дока-

зами, а отже, аудіо- та відеозаписи в електронно-цифровій формі, що не мають носія інформації (або його одержання є ускладненим), не потрапляють до змісту новітнього поняття електронних доказів [2].

Окремі науковці відмічають, що не всі електронні докази можуть бути кваліфіковані як документи, оскільки існують також електронні речові докази. Наприклад, результати контролю, записи телефонних та інших переговорів, результати контролю телеграфних та інших повідомлень, зняття інформації з технічних каналів зв'язку утворюють речові докази. З огляду на використання цифрової техніки, під час їх отримання зазначені вище результати будуть електронними речовими доказами.

На думку Ю. Павлової, зміст електронних документів мав би посвідчуватися незалежним учасником цивільно-правових відносин, який наділений спеціальною компетенцією забезпечувати достовірність юридичних фактів. З огляду на відсутність особистої зацікавленості в нотаріуса та наявність спеціальної компетенції в суду, було б достатньо підстав уважати такий доказ допустимим і використовувати його під час розгляду справ. Наприклад, надання до суду роздруківки сторінки з Інтернет-сайту, на якому розповсюджено недостовірну інформацію, є недопустимим доказом, адже суд не має прямої процесуальної можливості оглянути відповідну сторінку в Інтернеті й перевірити достовірність наданої інформації. Водночас залучення нотаріуса дало б змогу зафіксувати зміст Інтернет-сторінки та надати роздруківці із сайту юридичної сили, що дало б можливість використати її рівноцінно з іншими доказами [4].

Відповідно до норм ЦПК, можливість подавати та застосовувати електронні докази в цивільному процесі відповідає основним завданням і засадам цивільного судочинства, які визначені в ст. 2 ЦПК України, а саме: верховенство права, змагальність сторін, пропорційність і диспозитивність [2].

Розглянувши теоретичний аспект електронних доказів, перейдемо до практичного використання. Залишається невизначеним питання, що саме вважається оригіналом електронного доказу та електронною копією електронного доказу, адже, якщо оригінал електронного доказу не поданий, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ суд не бере до уваги.

Такі нормативні недоліки вже формують відповідну судову статистику. Наприклад, в ухвалі Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області у справі від 19.02.2018 № 398/424/18 суд залишив позовну заяву без руху, зокрема, на підставі невідповідності її вимогам частини 4 статті 100 і пункту 8 частини 3 статті 175 ЦПК, оскільки «позивачем як доказ у позовній заяві додано роздруківку з Інтернет-сайту myalexndriya.blogspot.com», однак відомостей про те, у кого знаходиться оригінал відповідного електронного доказу, у позові нема [6]. Також яскравим прикладом є Постанова Вінницького апеляційного суду у справі № 147/1143/17, де оскаржувалося рішення суду першої інстанції щодо подання позивачем за допомогою електронної пошти заяви до суду про залишення його позову без розгляду. Суд першої інстанції, не пересвідчившись у тому, чи підписана ця заява позивачем електронним цифровим підписом, не викликав його в судове засідання для з'ясування його думки, розглянув у той самий день подану заяву та залишив позов без розгляду [7]. Ще одним прикладом використання судом електронних доказів є Постанова Чернігівського апеляційного суду у справі № 749/368/19, де зазначено, що в разі наявності сумнівів щодо наданих позивачем копій Умов і Правил суд мав можливість оглянути й дослідити оригінал електронного доказу, розміщеного в мережі Інтернет на веб-сайті Приватбанку [8].

У результаті дослідження розроблена можливість унесення таких поправок до деяких законодавчих актів, у них обґрунтовувалося рішення проблем, що виникають у правоохоронних органах, а саме [1]:

1) з огляду на недостатнє правове регулювання порядку запевнення електронних копій електронних доказів, обґрунтовано доцільність додавання до статті 34 Закону України «Про нотаріат» списку нотаріальних актів нотаріусів, таких як посвідчення особи, електронні та паперові документи;

2) беручи до уваги недосконале визначення в законодавстві термінів «оригінальне електронне доказ» і «копія електронного докази» і щоб уникнути будь-яких суперечностей, які можуть виникнути на практиці щодо розуміння цих концепцій, доцільно доповнити ЦПК статтею 100-1 під назвою «Оригінал і копія електронного документа»;

3) для вирішення проблеми високого ризику фальсифікації електронних доказів, що ставить під сумнів їх достовірність, необхідність уведення в Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) механізму захисту електронних доказів від підробки або знищення. Із цією метою пункт «Забезпечення доказів» глави 5 розділу I КПК може бути доповнений статтею 116-1 «Порядок забезпечення електронних доказів» [8].

Для покращення багатьох проблем цивільного судочинства з використанням електронного доказування необхідним є запозичення досвіду іноземних країн.

У національному законодавстві мало практики використання електронних доказів у справах, оскільки нововведення вступили в силу з березня 2018 року. Рекомендується розглянути питання про електронні документи в різних країнах. У Франції Цивільний кодекс передбачає, що письмові докази являють собою послідовність літер, символів, цифр або інших знаків, наділених певним значенням, незалежно від форми їх прикріплення й передачі; в Іспанії передбачено використання будь-яких доказів, включаючи механічні засоби відтворення слів, зображень і звуків; у цивільно-процесуальному законодавстві Угорщини до переліку особистих документів з повною доказовою силою включено електронні документи, підписані за допомогою кваліфікованого електронного підпису; Англійський закон 1968 року оголосив допустимим під час захисту законних інтересів осіб як доказ інформації, що міститься в документах, виданих комп'ютером; Цивільний процесуальний закон Казахстану розглядає електронні докази як підвид письмових доказів [5].

Цікавим є дослідження міжнародного законодавства, а саме рішень Європейського суду з прав людини щодо використання електронних доказів у справах. Серед таких рішень варто відзначити «P. and S. v. Poland» (від 30.10.2012), «Eon v. France» (від 14.03.2013), «Shuman v. Poland» (від 03.06.2014), у яких електронні докази прийняті до уваги та були доказами.

Отже, оскільки прогрес не стоїть на місці, є велика ймовірність того, що вже найближчим часом вітчизняне судочинство повністю перейде на електронне доказування, що передбачає абсолютну відмову від особистого спілкування між учасниками процесу та між суддею й учасниками судової справи, що, у свою чергу, призведе до необхідності перегляду сутності та змісту багатьох засад і принципів судового провадження, насамперед принципу безпосередності судового розгляду. Окрім цього, варто зазначити, що, на наш погляд, електронним доказом є інформація, зафіксована на електронному носіїві, що має необхідні реквізити, які дають змогу його ідентифікувати й використати у відповідному судовому провадженні, оскільки вона може спростувати або підтвердити факти, котрі мають значення для вирішення судової справи по суті. Електронний документ виступатиме письмовим засобом доказування тією ж мірою, що й паперовий документ, якщо доказове значення матимуть зафіксовані на ньому думки або факти.

Водночас уважаємо, що, оскільки судова практика надалі залишається неоднозначною у вирішенні питання, які саме електронні докази (у якій формі, на якому носіїві тощо) вважати допустимими засобами доказування, законодавцю варто невідкладно усунути ці протиріччя шляхом унесення відповідних уточнень до чинного процесуального законодавства нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Воронюк О. Електронні докази: що вважати оригіналом, а що – копією? *Закон і Бізнес*. 2017. № 45 (1343). С. 12.
2. Цивільний процесуальний кодекс України в редакції від 3 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
3. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV (зі змінами й доповненнями в редакції від 30 вересня 2015 року). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.
4. Павлова Ю.С. Особливості збирання і процесуального закріплення електронних доказів в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 4. С. 76–80.
5. Дрогозюк К.Б. Сучасні джерела доказування в цивільному процесі України та Франції. *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 52–63.
6. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа від 19.02.2018 № 398/424/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72257636>.
7. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа від 06.11.2019 № 147/1143/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85427615>.
8. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа від 06.11.2019 № 749/368/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85428008>.
9. Каламайко А.Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі. *Право та інновації*. 2015. № 2 (10). С. 127–132.
10. Боннер А.Т. Традиционные и нетрадиционные средства доказывания в гражданском и арбитражном процессе : монография. Москва : Проспект, 2013. 616 с.